

ספרים

עם קריאת "אנה קרנינה"

יעקב פיכמן

אנה קרנינה מאת ל. נ. טולסטוי, תרגם
יצחק שנהר — הוצאת שוקן תשי"ז
ב' כרכים, 782 עמ'.

הספרות העברית החדשה חייבת הרבה לספרות הררית הגדולה, ואמנם השפיעה לא מעט גם על הספרות הכללית. גדולי סופריה של תקופת ההשכלה (מנדלי, ל"ג) למדו הרבה ממנה (מגוגול, ניקראסוב, שצ'דרין). הראשונים בתקופת התחיה (ש. בן ציון, שהיה ממעריצי טולסטוי הגדולים; טשרניחובסקי, האוניברסלי שבהם, שהושפע בכלל מן הספרות הכללית; ולבסוף אפילו ביאליק) כולם ינקו לא מעט מקספרות זו, שביסודה הונח הריאליזם הרוסי בכל אמתו ואיתנותו. ברנה, למשל, לא יצר י"ר בלי השפעת דוסטויבסקי. ואולם כל בני החבורה למדו מן הביטוי המרוכז והפשט של צ'כוב (בראש וראשונה — גדול אמניה ג. שופמן), וכולם היו חניכיה של הספרות הרוסית. גם אני, שראיתי בטורגניב את האמן השלם, למדתי בימי הבגרות לראות את הכוח לאמת, למציאות כמו שהיא, בטולסטוי. בימי ה"אכסטרניות" שלי, שאמנם לא ארכו, גדלה ביותר הערצתי לטולסטוי, ואת "מלחמה ושלוה", "אנה קרנינה", "מות איוואן אי" ליצ" קראתי בתקופות שונות בחיי פעמים אין מספר. הכרתי זה כבר שאין לתפוס יוצר גדול בקריאה חד-פעמית, וכי בכל גיל מתגלה לפנינו כל יצירה גדולה מצד חדש כלשהו. וגם זאת מצאתי, שמתרגמים מובהקים, כיוצרים מובהקים, הם מעטים מאד, והם מגלים לא רק את מה שאינו מצוי ביצירתנו ובלשוננו, כי אם מגלים גילוי נוסף את החיות עצמנו ובעיקר את הגוון המקורי של לשוננו. כך למדתי מתרגומי פרישמן הנפלאים ("כה אמר קרתוסטרא", "שירת טאגור") את קסמיה הדקים של הלשון המקראית, ואת הישגיה של העברית החדשה — מתוך תרגומי ברקוביץ. את כוחו של שנהר למצות את אמנות התרגום גליתי בתרגום "הנפשות המתות" לגוגול. מלבד שלונסקי אין כמותו לאמנות הבטוי ולחן השירה שלא סג על ידי ההרקה ללשון אחרת.

לא פלא הוא שתרגום "אנה קרנינה", שיצא לפני ימים מעטים בהוצאת שוקן, עורר בי ענין רב. גירה אותי סתם החשק לשוב ולקרוא את יצירתו הגדולה של טולסטוי, אך משך אותי גם התרגום. ידעתי כי שנהר עסוק

בתרגום הספר זה ימים רבים ושהמלאכה נעשתה בודאי בשלימות לשונית ששנהר מסוגל לה. בבדידות שאני שרוי בה מחמת מחלתי היה רומן של טולסטוי מסוגל ביותר להפיג את שממוני. ואמנם לא טעיתי. קורא אני מתוך היתרות את "אנה קרנינה" כמה שעות בכל יום וסופג רשמים אמנותיים גדולים לא פחות משספגתיים בימי בחרותי עם קריאה ראשונה. טולסטוי לא הכניב, ולא הכניב גם המתרגם. עלה בידו לכבוש בתרגום את הפשטות הטולסטואית. פשטות זו לא נפגמה בעומק התפיסה גם כאשר לבשה מחלצות עבריות.

ב.

גאוניותו של טולסטוי היא בכוחו לראות, להסתכל ארוכות, כדי לתפוס מעמדים שבנפש במלוא משמעותם, בכל היקפם, בלא לפסוח גם על המיצוי שבסגנון, שאין פיקנטיות עמו. בניגוד לגודש הפסיכולוגי של דוסטויב"סקי, אתה מוצא כאן גודל של עובדות, של המציאות כמו שהיא, שהיא פיקאנטית יותר מכל דמיון. יצירת טולסטוי מוכיחה, כי יש ענין רב בהויה אמיתית הנתפסת במלוא תוכנה, ובשפע פרטיה. הצד הפסיכולוגי מתגלה דוקא כשהוא משולב בחיים שאינם פוסחים גם על הקט"נות. אולי כל הקסם שביצירה, שאינה חותרת אל המוט"ל, שהרי כל המופלא הוא כאן לא בהבלטת החויה, כי אם בשפעת החויה, בפלא שברגיל. הוא אמן ההסתכ"לות בקטנות, ובקטנות אלו הוא מגלה את הגדולות — בעצם כונתו להראות לנו את האדם שאינו נבדל לכאורה מאחרים, ואף על פי כן אינו דומה לאחרים. לא רק בקונסטנטין לויין, הפשטן שאינו מסתייג מפשטותו, אלא גם בקארנין, המתגדר באצילותו, כל הגיגיו אינם חורגים מן המציאות, כל רצונו הכמוס הוא להבליט את היחסן בכל חולשותיו, ועם זה הריהו חושש לעשותו שונה מכל אדם, וביחוד לאחר שאשתו בגדה בו. הוא כביכול מטשטש עצם העובדה המחפירה, משתדל שהסביבה לא תתעניין בה, ורק אנה עצמה מעסיקה אותו, והריהו שוקד לגלות את סוד נפשה, את המיוחד באושרה וביסוריה. מבחינה זו הרי אנה קרנינה היא הדמות הבולטת שביצירי זה גדולה זו. לעומתה הוא מציג את קיטי, אשר ורונסקי התרחק ממנה, בכל חריפות סבלה. גם כאן אינו פוסח על המציאות שקיטי משועבדת אחר כך לבעלה, כאשה כשרה. האמן חותר לגלות את ההגינות שבאשה המת-ישראל, ודוקא על ידי כך שהיא משותפת בהויה של

אף כי העמיק אידיאל זה והטביע בו חותם פילוסופי זה שתורת העבודה של טולסטוי חסרה אותו. תורת העבודה של טולסטוי, המבליטה את אושר העובד לעומת השעי מום של מבליעולם ושחרר־תענוגות, מעמידה בעיקר על התועלתיות של בעל־האחווה, החותר לשיפורו של המשק.

ג.

מלבד האריסטוקרטיה של הכירה, טולסטוי לא הס־ ביר פנים לה, מוקדש הרומן בחלקו לאכרים, שאף הם בעורונם ובטמטום קלקלו לא מעט, עד שאפילו אדם כלוין שלבו רחש טוב לאיש העמל, נתיאש מהם. כאן הוא נוגע גם בבקיעת ההשכלה לכפריים, ותמה אם הספר עלול להביא להם תקנה של ממש. בתקופה שלאחר נ־ שואיו ראה טולסטוי את עצמו קודם־כל כבעל אחווה, המבקש להרים את קרן עבודת האדמה — מתוך שאיטה להגדיל את ההכנסה שאדמת אחוזתו עלולה להביא לו. מבחינה זו היה טולסטוי בימים ההם רחוק מאד מהש־ קפת־העולם האלטרואיסטית של תקופת חייו המאוחרת. עם זאת, הוא מדוכא בעיקר מן השחיתות של האכרים ומבקש למצוא לה תקנה. אין להגיד שפרשה זו היא מן המעולות שב־אנה קרנינה, יצירה שבעיית האהבה וטה־ רת המשפחה נוטלת בה מקום בראש.

עם קריאת הפרקים על יחסה של אנה לבעלה לא קל להכריע מי הוא הצודק ביניהם. ודאי שאנה קרובה לנפ־ שנו יותר, משום שהיא כואבת יותר ורוצה בכל לבה להעקר מתסבוכת השקר שהיא נתונה בה. מבחינה מוסרית היא עולה, כמובן, על וורונסקי, שנוה לו גם באהבה של מרמה ובלבד שלא יהיה אנוס לחתך על הקריירה שלו. ולפעמים גם קארנין נראה לנו הגון משני־ הם. ואלם דבר זה, שהוא דואג קודם כל לכבודו ומסכים לשמור על מראית־הפנים ולגור עם אנה, כאלו לא הת־ מסרה לגבר זה — הוא ביטול חן האדם, ובשל כך בעיקר הוא מעורר תיעוב גם באנה, הנרתעת מן הכיעור שבמצבה. ואלם קארנין, כאמור, אינו משולל הגינות, אפילו מדה מוסיימת של אצילות — לעומת וורונסקי יריבו, שנראה לנו תמיד בנדיבות לבו, כמי שראוי מאין כמוהו לאהבת אשה, ועם זה לא איכפת לו אם המצב המשפחתי של אנה לא ישתנה ובלבד שתרחש לו אהבה. לא לחנם נמצא ברוסיה של זמננו סופר, המלמד סיניגוריה נלהבת על קארנין. הנשים ש־ טולסטוי מאציל עליהן חן לאין שיעור הן אלו שהן, קודם כל, טובות ונאמנות באהבתן לאבות לדיהן, כדולי וקייטי. בהן רואה טולסטוי את האשה במדרגה של הגינות שאין למעלה ממנה. בקייטי רואים רבים התגל־ מות אשתו האהובה, שכל כך נמאסה עליו בתקופה המאוחרת של חייו, עד שקם וברח מביתו כדי למות

יום־יום. הוא מצליח בהבליטו בוורונסקי את הגבר, המג־ לם את הקסמים הלוקחים לב הנשים המאוהבות בו, ועם זה אינו פוסח על הקטנוניות שבחיו ובאפיו. לאחר עש־ רות שנים שלא קראתי את "אנה קרנינה" היו חרותים בזכרוני הקוים הבולטים של קייטי, אנה ובעלה, אפילו פרצופו הקלוש של סטיפן ארקאדביץ, בקלות דעתו ושט־ חיותו. אבל דוק את וורונסקי זכרתי במטושטש. ואמנם גם עם קריאת הספר עוד לא עמדתי על סוד קסמיו שבהם שבה את לב אנה. לפי תפיסתי אין בוורונסקי ממדות האצילות, אפילו מן ההגינות, שיש בהן כדי להקסים אשה כאנה קרנינה, שעם כל חולשתה, חלק לה האמן אצילות מבטן ומלידה.

"אנה קרנינה" אינו רומן מן הסוג של "מאדאם בוב־ רי" לפובר, שהעיקר בו הוא ענינים שבינו לבינה, אף כי ביסודו הונח נושא האהבה הטרגית והוא המאחד את התוכן ברובו. ב"אנה קרנינה" העביר טולסטוי לפנינו את כל רוסיה, במיוחד את "בני מרום עם הארץ", שרובם לא נשאו חן בעיניו כל עיקר. הוא לא כתב, כנוגול, ספר של סאטירה על בעלי האחוזות, שהרי לא חשך מגבוריו, ובעיקר מבעלה של אנה קרנינה, הגינות מוסיימת. אבל עם כל הסיניגוריה שהוא מלמד על האנשים, הרי רוב הדמויות של הרומן מצטרפות כאן לחברה שבעה עד לגועל וצמאה לתענוגות — חברה שהיא פסולה בעיניו לחלוטין. אין לזהות את "אנה קרנינה" עם הקריקטורות של הנפשות המתות, הרי זה קודם כל ספר מוסרי. תורת חיים זו שנפתחה אחר כך כידוע להטפה מוסרית ודתית, המפעמת את יצירתו מן הרומן "התחיה" ואילך. ברומן זה הוא נתכוון לא רק להשניא את האצילות הרוסית, שנתמכרה לתענוגות ולא נתנה לבה כלל "לטיבת הכלל". אפילו קונסטנטין לוין, הטוב שבחברה המתוארת, מתקר־ מם על תורת חסד זו, שאין עמה טיבת הפרט.

עם כל זה יש כאן מחאה נוקבת כלפי האגואיזם, הויה בטלה זו, שהיתה מיוחדת לאנשי הסביבה. כמעט בכל תיאור אתה מוצא לא רק אמנות גדולה, כי אם גם לקח חיים, תיעוב לקטנות ההשגה, לכל הכיעור וחוסר הא־ דיאליות, הבולטים בחייה של האינטליגנציה הרוסית. לא לחנם נעשה ביצירותיו הראשונות המורה לאנושות במח־ צית השניה של המאה התשע־עשרה. יצירת טולסטוי הראתה, כי לא סגני באמנות — כי על האמן קודם כל להיות מורה־דרך, מדרוך החיים. לא לחינם מתחיל הרומן "אנה קרנינה" במתיחת בקורת על השחיתות וקלות ה־ דעת של אובולנסקי ובאיוזו אידיאליזציה של לוין, שהאמן מזודה עמו באהבתו הטהורה לקייטי, ואחר־כך בלהט החשק לעבודה. כלום אין בדברי לוין ראשי קוים לדת העבודה, לעמל כפים, שהוא המגן לכל טוהר נפשו ? אין ספק כי א. ד. גורדון נתבשם הרבה מתורת טולסטוי,

מבחינה זאת אין "אנה קרינינה" אלא תורת חיים, וסרי פור האהבים אינו בא אלא להבליט את השקפת-העולם הטולסטואית בראשית צמיחתה.

והרי זו עוד ראייה כי רומן היונק מעצם טבעו של האמן נולד עמו, ועמו הוא גדל ונעשה עמוק יותר ומקיף יותר. "אנה קרינינה" היא מבחינה זו יצירה טולסטואית מכל הבחינות.

הרחק ממנה, לאחר שנתלכט בקרבתה כל ימי חייו. למי רות התגודותה לדעותיו, מצא בה את ההגינות המשפחית שיקרה בעיניו מכל חן אשה — הגינות של אשה, שחייה נתונים בלא שיור לילדים, לבעלה, ולכל המשפחה, כפי שהיא השיגה אותה. לעומת אובלונסקי, ההולל והחמדן, הציג את לויין הישר ואת קיטי, שבהם התגלמו הדמויות של משפחתו עצמו.

"אנה קרינינה" היא איפוא, בראש וראשונה, תיאור של משפחה בעלייתה ובידידתה. כזאת היתה השגתו של טולסטוי בימי האושר שלאחר נישואיו עם סופייה אני דרייבנה. צד זה של הרומן הגדול עושה אותו, ביחד עם האושר שבעמל-כפיים, שוה גם לנפש הדור. ראוי הוא לשמש חומר חינוכי גם לבני ארצנו, כביטוי נעלה של הגינות אנושית, יותר מכל הספרים שמתרגמים כיום אצלנו, בלי אמנות התרגום ובלי כל הבחנה מוסרית ויצירתית.

לכאורה אין עיקרו של הספר גדול-הכמות בזה בעיקר קר שהוא סיפור-אהבים — על מה שעלתה לאשה שסטי תה וחמדה את הגבר היפה, בעוד שתיעבה את בעלה הנוקשה, שהיה כולו חומרה ופורמליות חיצונית. גם לפי המוטו של הספר ("לי נקם ושלם") ברור כי המחבר לא גרס אהבה חוטאת, וידע כי חטאה טעון עונש קשה ביותר. ואמנם בכל הספר, ביחוד באהבה המקבילה של לויין וקיטי, נרמזו הרעיון, כי אהבה שאין בה אלא תאות-בשרים, בלי זיקה להקמת משפחה, היא אהבה הגוררת עונש — ועל כל פנים אין בה כדי להביא אושר. אפשר מבחינה זו לראות ב"אנה קרינינה" ספר מוסרי, שיש בו בחינת "חטא וענשו". אבל מסגרת הסיפור הגדול הזה רחבה מרעיון מצומצם זה.

לאחר שאנה מתאבדת מגיע בעצם הרומן אל סופו. אבל המחבר נתכוון להביע בספר את דעותיו על תכלית החיים בכלל, זו שהעמיקה את לויין תמיד — הרעיון שאנו חיים לא למען עצמנו בלבד. לפיכך בא פרק הסיום ובו חוויות לויין והרהוריו על החיים והמוות ובו מוטעמת השקפתו של טולסטוי על האהבה. ב"אנה קרינינה" נרמזת, איפוא, כבר כל הפילוסופיה המאוחרת של טולסטוי. חצי חייו ויצירתו הוקדשו לבעיה הדתית, להכשרת האדם לחיים גדולים, שתחילתם הקמת משפחה, שרק היא מקרבת את האדם לחיים בעד הזולת — כפי שלויין משיג זאת: החיים בעד האלהים.

הפרקים האחרונים של "אנה קרינינה" משלימים את הסאטירה על ריקנותה של האינטליגנציה המשוקעת ב"חיים של חמרות. בלויין, שאינו אלא התגלמותו של טולסטוי עצמו, כבר נרמזה החתירה לחיים דתיים עם העם ולמען העם — רעיון זה שעליו עמד טולסטוי לאחר שהכיר את מהות החיים ותכלית החיים האמתית.